

Kulákkérdés a pártapparátus és az ÁVH anyagainak tükrében II. ¹

1. Áttérés a kulákság korlátozásának politikájáról a kulákság felszámolásának politikájára.

A felszámolás (likvidálás) politikájára való áttérést Gerő Ernő 1952 július 10-én Hegedűs Andráshoz írott szigorúan bizalmas feljegyzésben fogalmazta meg. Gerő a mezőgazdasági osztály előterjesztését bírálta, amely a kulákkérdésben a kiszorítás és a fokozatosság politikáját kívánta a politikai bizottság elé terjeszteni.

Az előterjesztők úgy látták, hogy nem lehet a kollektivizálás eredeti ütemét tartani, mert az a munkás-paraszt szövetség meglazulásával járna, s visszaesne a mezőgazdasági termelés, különösen az állattenyésztés. Ezért az időpontot, amikor a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok birtokolják a szántóterület kétharmadát, 1953-ról 1954-re kell halasztani, a kollektivizálás teljes befejezését pedig 1955-ről 1956-ra. A kollektivizálás ütemváltozásával együtt kell változnia a kulákpolitikának is. Amíg nem elég erős a szocialista szektor, nemcsak a szántóterület nagyságát, hanem az árutermelésben való részesedését tekintve is, csak "fokozatosan" lehet meghirdetni a kulákklikvidálás politikáját. Gerő Ernő ezzel szemben úgy látta, hogy "a kulákság korlátozásának politikájáról a kulákság likvidálásának politikájára való áttérés nem fokozatosság, hanem mindenképpen ugrás, minőségi változás." (1)

¹ A tanulmány az "Elvetélt lehetőségek és új perspektívák a magyar mezőgazdaság magántermelői szférájában az 1940-50-es és 90-es években" c. 1556. sz. OTKA kutatás keretében készült

Az árutermelésre is alkalmas gazdaságok számának ismeretében különösen fontos lett volna az árutermelésben részt vállaló gazdaságokkal szembeni lojalitás, ami feltétlenül a fokozatosságot igényelte volna /Lásd 1. és 2. számú melléklet/.

A mezőgazdasági osztály 1952 augusztus 4-én kelt és Gerő utasítására átirított jelentése a likvidálás politikájára való áttérést konkrét intézkedésekre lebontva fogalmazta meg a központi vezetőség, azaz Gerő Ernő útmutatásai alapján. Ezek a következők:

A termelés technikai bázisától (termelőeszköz, gazdasági épületek, igavonók, állatállomány) kell első lépcsőben megfosztani a kulákságot, természetbeni és pénzbeli hátralékaik megfizetésére kötelezve őket az 1952-es év végéig a következőképpen:

Függetlenül attól, hogy a kuláknak marad-e terménye, a hátralékokat be kell hajtani, s amennyiben a termés nem fedezné a beszolgáltatási mennyiséget, arra kell kötelezni őket, hogy a szabadpiaci árnak megfelelő árat fizessék be az államnak. Hátralékaikat a következő gazdasági évre nem vihetik át. Ugyanez vonatkozik az élőállat tartozásokra.

A pénzbeli hátralékokat az év novemberéig kell teljesíteni. Nem fizetés esetén a tartozás fejében nem a földet, hanem a termelőeszközöket, gazdasági felszerelést, gazdasági épületeket, állatállományt valamint az ingóságokat kell elsősorban igénybe venni. Az elkobzott értékek az állami gazdaságok tulajdonába mennek át, s csak abban az esetben lehetnek a termelőszövetkezeteké, ha arra az állami gazdaság nem tart igényt.

A földtől való megfosztás

Termelőeszközök hiányában a kulákok kénytelenek voltak felajánlani földjeiket. A hatóságok utasították, hogy a földön kívül el kell fogadniuk a felajánlott réteket, legelőket és erdőket is.

Felül kellett vizsgálni minden településen a földcsökkentéseket. Akik földjük családtagjaik nevére történő szétíratásával kívánták kijátszani a magasabb beszolgáltatási kötelezettséget, azok esetében kiszámolták, hogy mennyivel károsították meg az államot és utólag behajtották - a korábban említett módokon - hátralékaikat.

A haszonbérbe adott kulácföldekre kétszeres adót vetettek ki, s a hátralékokat behajtották.

Az illegálisan eladott kulácföldekkel úgy jártak el, mintha azok a tulajdonos birtokában lennének s a hátralékokat az említettek szerint behajtották.

1.sz. táblázat

Az egyéni gazdaságok, mezőgazdaságok területe 1949 jún.-1953 jún.

Birtoknagyság kh.	1949 jún.	1953 jún.
1- 3	780,100	703,000
3- 5	1,270,700	954,400
5- 8	2,231,100	1,524,700
8-10	1,126,600	788,200
10-15	2,207,700	1,330,700
15-20	1,073,100	609,700
20-25	684,800	309,500
25 felett	1,171,100	306,200
Összesen	11,145,200	6,526,500

Forrás: Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945-1956, 135 l.

Az 1. sz. táblázat mutatja, hogy a kulákság földtől való megfosztásának folyamata gyorsan haladt. A 10 kh.-on felüli birtokkategóriákban a területcsökkenés közel 50 %, 20-25 kh-nál meghaladja a csökkenés az 50 %-t, 25 kh. felett csaknem 400 %-os a csökkenés az 1949-es népszámlálás és 1953 között. Közel egy évvel a likvidálási program meghirdetése után.

A mezőgazdasági szektorból történő eltávolításuk

A likvidált kulákok nem helyezkedhetnek el a termelőszövetkezetekben vagy a fontosabb ipari üzemekben, hanem csak útépítéseknel, építkezéseknél valamint állami gazdaságokban és csak korlátozott számban. (1953-ban az állami gazdaságokból is kitiltották őket.)

A technikai lebonyolítás háttere a kuláklisták pontos elkészíttetése.

"A Politikai Bizottság határozatának megfelelően szeptember, október hónapokban minden községben el kell készíteni a hivatalos kuláklistát. A kuláklistákon az 1948. január 1-i állapotokat kell felfektetni, és rá kell vezetni az időközben történt változásokat. A kuláklistákat úgy kell elkészíteni, hogy az elkövetkező időkben alapul szolgáljon úgy a beszolgáltatáshoz, mint az adózáshoz. A kuláklisták elkészítése után meg kell vizsgálni községenként, hogy egyes kulákok hol dolgoznak, s amennyiben a termelőszövetkezetekben vannak, ki kell zárni őket." (2)

A belügyminiszter Házy Árpád rendelte el a kuláklisták országos felülvizsgálatát a valamennyi megyei és a budapesti városi tanács vb. elnökének címzett, szigorúan bizalmas utasításában 1952 október 11-én, amelyben a következőképpen indokolta annak szükségességét: "A szocializmus építése során a II. Kongresszusunk határozatának

értelmében tanácsainknak jelentős feladatai vannak a mezőgazdaság szocialista átszervezése terén.

Komoly nehézséget jelent a tanácsok számára az, hogy a kulákfogalom meghatározása az egyes kormányrendeletekben és kormányintézkedésekben különböző. Ennek következtében számos kuláknak módja és alkalma van arra, hogy a korlátozó rendeletek alól kivonja magát. Zavarokat okoz az is, hogy a kulákmeghatározás módját ad az önkényeskedésre is." (3)

A felülvizsgálati irányelvek szerint a kiindulópont a "jelenlegi kulák-lista". Ez igen megtévesztő volt, hiszen a községek többsége ezt a fogalmat nem ismerte 1952-ig. Ezt megelőzően a kulákokat a kataszteri birtokíveken, valamint a gazdalajstromokon a "K" betű jelezte, külön összesítés nem készült, ehhez sem a párt- sem a tanácsi szervek nem adtak szempontokat. Az adóhatóság számára készült egy pontos meghatározás, ami az 1949-es népszámlálás kulák-kategória fogalmával egyezett meg (lásd I. rész 4.számú forrása). Később e fogalom az adóhatóság számára is minőségi változáson ment keresztül, anélkül, hogy ezt valaha rögzítették volna, vagy az érintettek számára egyértelmű lett volna. Az osztályharc, melynek növekedése a szocializmus építésének kulcsfogalmává vált, befolyásolta helyi szinten az adózás mértékét. Az egyes falvakra kirótt kötelezettségek elosztásakor derült ki az érintettek számára a kulákká minősítés ténye. Voltak falvak, ahol összeírták a kulákok névjegyzékét, de a "lista" szóval először az AVH helyzetjelentéseiben találkozunk már 1952-t megelőzően. Ha keresték de nem találták a kuláklistát, a tanács vezetőit egyszerűen "kulák-bérenceknek" nyilvánították. De erről az érintett vezetők sem tudtak, hiszen az ÁVH jelentései, a pártvezetés szűk körét leszámítva, titkosak voltak. Ezért a listák összeállítása teljesen új feladat elé állította a helyi tanácsokat.

A felülvizsgálatnál az 1948 január 1. előtti vagyoni helyzetet s nem a felülvizsgálat időpontját vették figyelembe. A rendelet megalkotása

több lépcsőben történt s az 1952 szeptember 27-i időponttal jelzett változat tartalmaz egy fontos kiegészítést, amit a végleges rendelet is megtartott. "Amennyiben valakinek vagyoni helyzetében ezen időpont után következik be olyan változás, amelynek következtében az alábbi irányelvek alapján kuláknak kell tekinteni, természetesen ezeket is fel kell venni a listára."(4) Amennyiben valakinek a vagyoni helyzetében olyan változás következett be, hogy nem lehetett kuláknak nyilvánítani, arról nem vesz tudomást a rendelkezés.

A kulák listán azok is szerepeltek, "akik a község /város, városi kerület/ területét elhagyták, vagy akiket valamilyen oknál fogva községükből /városukból/ kitelepítettek. A lista megjegyzés rovatában piros ironnal fel kell tüntetni, hogy az illető elköltözött, vagy kitelepítették. Amennyiben a vb.-nek tudomása van arról, hogy a kulák hova költözött, úgy a megjegyzés rovatban azt is fel kell tüntetni."

Irányelvként az 1952. évi 2.sz. tvr.-t szolgált. Eszerint kulák az: "1/ akinek tulajdonában lévő földterület - a kertet, gyümölcsöst négyszeres a szőlőt ötszörös területtel számítva a 25 kh.-t, tiszta jövedelme a 350 aranykoronát eléri vagy meghaladja. 2/ akinek cséplőgépe, elemi vagy gépi erővel hajtott munkagéppel rendelkező ipari üzeme /malom stb./ volt vagy van, továbbá, aki kereskedést vagy vendéglátóipart folytatott vagy folytat, amennyiben a gazdaságához tartozó mezőgazdasági művelési terület kataszteri tiszta jövedelme a 100 aranykoronát eléri vagy meghaladja. 3/ aki az 1949. évben mezőgazdasági fejlesztési járulék fizetésére volt kötelezve." (5)

A belügyminiszteri utasítás többértelmű, az értelmezést a végrehajtókra bizza.

1) Bár az 1948 január 1. előtti vagyoni helyzet a kiindulópont, de nem világos, hogy az 1945-ös földosztás után létrejött vagy a korábbi 1945 előtti vagyoni helyzet. Ugyanis, ha azokat is felveszik a listára, akik elhagyták településüket, vagy kitelepítették őket, azaz a német eredetű és/vagy anyanyelvű állampolgárokat is, akkor ennek alapja

részben az 1945 előtti, részben az 1947 után létrejött birtokviszony. E kérdésre a későbbiekben még visszatérek.

2) Az irányelv három pontban rögzítette a kulák kritériumokat. Az első pont alapján az 1952-es állapotokra gondolhatott az értelmező, de a korábbi birtokviszonyt is beleérthette. A második pont alapján az iparosok jelentős részét is a listára lehetett venni, hiszen falvaink többségében az iparosok csak ipari munkából nem tudtak megélni 1945 előtt, s kertet és szőlőt is műveltek. Ezeket a területeket négy illetve ötszörös szorzóval számítva a 100 aranykorona értéket többnyire meghaladták. A harmadik pont szerint a 15 holdnál magasabb földtulajdonnal rendelkezők is felkerültek a listára, mert az 1948-ban bevezetett, "kulákadónak" nevezett mezőgazdaságfejlesztési járulék, amit terményben róttak ki, őket sújtotta.

3) Az értelmezéstől függetlenül a leírt irányelvektől felfelé és lefelé is el lehetett térni, s az eltérés kritériuma a kizsákmányoló tevékenység volt, azaz az alapkérdés, hogy a földtulajdonnal a múltban vagy jelenben rendelkező kérdéses személy kizsákmányoló tevékenységet folytatott-e, vagy folytat-e. Szikra elvtárs a baranya megyei aktíva értekezleten a következőképpen fogalmazott. "Tudomásul kell venni azt, hogy nem az dönti el, hogy ki a kulák, hogy mennyi értékű földje van neki, hanem az, hogy a felszabadulás előtt és azt követően mi volt és ennek következtében mint osztályellenség áll velünk szemben. Ha el is vettük a földjüket, el az egészet de pl. 8 holdat meghagytunk neki, akkor is kulák...A határt nem ott kell megvonni, hogy délszláv-e vagy magyar, hanem ott, hogy dolgozó paraszt-e, vagy kizsákmányoló kulák" (6)

Így a végrehajtók számára nemcsak az vált nyilvánvalóvá, hogy fontos politikai feladatot kell végrehajtaniuk, hanem az is, hogy a kulákok számát a lehető legmagasabban kell megállapítani. Az összeírók úgy is tévedtek, hogy a végleges számozott, községenkénti

listákon egy-egy oldal végeredménye a következő oldalon 10 vagy 20 fővel megemelkedett.

Az elérendő cél, a kulákklikvidálás a számok tükrében lett igazán hatásos.

A felülvizsgálati munkát három szakaszban kívánták elvégeztetni. 1/ 1952 november 21-ig a helyi tanácsok kötelesek befejezni a felülvizsgálatot. 2/ A felülvizsgáló bizottságok december 15-ig fejezik be munkájukat. 3/ December 31-re tervezték az országos összesítő statisztikák s az összefoglaló jelentés elkészítését.

A határidő olyan szoros volt, ami a körültekintő munkát lehetetlenné tette. Ha csak arra gondolunk, hogy az 1948 előtti vagyoni helyzetre vonatkozó iratok beszerzése mennyi időt vett igénybe, pl. a 47-es csereegyezmény keretében a Felvidékről áttelepített magyar anyanyelvű és nemzetiségű lakosokra vonatkozóan.

A felülvizsgálat lebonyolítását a BM Helyi Tanácsok Főosztálya irányította, s az ellenőrzést a Kordinációs Osztály Mezőgazdasági csoportja végezte. A megyéknek naponként kellett jelenteni a felülvizsgálatok eredményeit. Ezek a jelentések négy típusú információt tartalmaztak. Az "elrendelt értekezletek meg lettek tartva", "a megyei, járási, községi tanácson a felülvizsgálattal kapcsolatos munkák beindultak", "a megye területén a felülvizsgálattal kapcsolatos munkák rendben folynak," "a munkákkal kapcsolatban ellenséges megnyilvánulás történt vagy nem történt." A megyék konkrét esetekkel is rendszeresen fordultak az irányító szervekhez, mert egyértelmű útmutatások hiányában a végrehajtók nem lehettek biztosak abban, hogy munkájukért elismerés vagy szigorú megrovás jár-e?

2. A kuláklisák elkészítésének és felülvizsgálatának gyakorlata

A bemutatásul választott szűkebb terület a nemzetiségileg és foglalkozás szerint sokszínű Baranya megye, ahol történetileg a középparaszti réteg volt mindig túlsúlyban, a szegényparasztság és cselédség aránya csekély volt. E megyében a kulákok összes lehetséges megjelenési formájával találkozunk, volt "sváb kulák", "magyar kulák", "felvidéki kulák", "délsláv-titóista kulák", "telepesből lett kulák". A származás szerinti besorolást tovább differenciálták a foglalkozás szerinti osztályozások. A "földművelő- és bérlő kulák" mellett megjelent a "kereskedő-kupec kulák", a "malmos-", a "korcsmáros-", "a gép-és kisüzem tulajdonos kulák", de még a "pap, csendőr, értelmiségi kulák" is. A szegényparasztság kis száma miatt a falvak társadalmának irányítását nem lehetett "kizárólagosan rájuk építeni", mint "a munkás-paraszt szövetség legszilárdabb pillérére".

A civil társadalom értékrendje, amely tükrözte a munkával szerzett vagyon becsületét, függetlenül attól, hogy gazdája zsidó, német, délsláv, felvidéki vagy törzsökös magyar volt, makacsul ellenállt ennek az "új értékek" nevében fellépő ideológiai-politikai besorolásnak. Ezek az "értékek" a baranyai falvakban nemigen hullottak termékeny talajra, a legtöbb községben nem is volt tagja a Kommunista Pártnak s a később mindenütt - többnyire erőszakkal - megalakuló Párt is kisebbségben maradt a többi párttal szemben. A Kommunista Párt túlnyomó részt nem a helybeli szegénységből, hanem a községekbe telepített idegenekből, "ellenállókból" verbúválódott, akik nem tudták igazolni, hogy miből is áll az "ellenállásuk", de ezen a jogcímen tartottak igényt a földre, házra és egyéb ingatlanokra. Ameddig a Nemzeti Bizottságok (1947) működtek, melyekben minden párt azonos arányban képviseltette magát, addig ezek a bizottságok képviselni tudták a közösségek

erdekeit az újonnan betelepülők törvénybe ütköző követeléseivel szemben.

A pécsváradi Nemzeti Bizottság elnöke így vallott ezekről az időkről:

"A Nemzeti Bizottság intézett akkor mindent. Minden párt egyforma létszámmal vett részt. Mi többségben voltunk, mert a Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt meg a Polgári Demokrata Párt rendszerint egy véleményen volt. Mi ugye itt a községben mindannyian ismertük egymást. Tudtuk pontosan, ki volt a Volksbund tag, ki tartozott a hűségmozgalomhoz és ki mit csinált. De jöttek idegenből igénylők. Turkevéről, meg nem is tudom, honnan, "ellenállók", nem tudták igazolni, hogy kicsodák, de a legszebb házakat kinézték maguknak. A Kommunista Párt meg támogatta őket, idegen az idegent. Ezt mi persze nem engedjük, mert mi, az őslakók voltunk többségben."

A német kérdés

Baranyában e kérdésre igen komplikált a válasz. A német anyanyelvű magyar állampolgárok tulajdonában lévő birtokok a többi megyéhez képest arányosan legnagyobb része Baranya megyében volt 1941-ben /25,3 %/, mintegy 85000 kh.

A Magyar Kommunista Párt 1944 november 30-i javaslata a földreform céljára történő igénybevételnél első helyre tette a "hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak" birtokainak és felszereléseiknek elkobzását. A Magyar Kommunista Párt kezdettől nem követelte az összes feudális eredetű nagybirtokok igénybevételét, csak a "fasiszták" birtokairól szolt.

Az ún. Volksbund tagoktól Baranya megyében 1945-ben 58622 kh. földet koboztak el. Az egész országban összesen 204116 kh.-t, melynek 70.1%-a esett a Dunántúlra, 29,4%-a az Alföldre és 0,4% az Északi országrészre. Baranya megyében a 100 holdon aluli földbirtokok közel egyharmadát kobozta el az állam.

A Volksbund tagoktól elkobzott és a kitelepített németek után visszamaradt 100 kat.hold alatti ingatlanok területe az 1935 évi mezőgazdasági összeírásban feltüntetett terület arányában./%

	Volksbund tagoktól elkobzott föld /kh./	A kitelepítettek által visszahagyott föld/kh/	Összes német eredetű föld /kh/	Német tulajdonú föld /kh/	Az 1935 évi %-a 100 kh-on aluli föld
				1935	
		1946-49			
Baranya megye	58622	75448	134070	152622	87,82
Magyarország összesen	204116	223203	427319	602829	70,88

A Népgondozó Hivatal Telepítési főosztálya az 1945 jún. 27-i leiratában intézkedik internáló helyek mielőbbi létrehozásáról. Az "Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezése szerint mindazokat a személyeket, akikről az illetékes járási bizottság megállapítja, hogy hitlerista /volksbundista, fasiszta, nyilas stb./ szervezetben vezetőszerépet vittek, a földbirtokreformról szóló jogszabályokban meghatározott hátrányokon felül internálni kell. Családtagjaikat /együttélő feleségüket és kiskorú gyermeküket/, ha a határozat következményei alól menetesítve nincsenek, az internálás helyére kell költöztetni... az internáltak és elkülönített családtagjaik fejénként 200 kg. ingóságot vihetnek magukkal, tehát az ingóságok elhelyezésére is elegendő helyet kell biztosítani."

A potsdami döntés értelmében a magyarországi németek áttelepítésével kapcsolatban az állam tulajdonába átmenő földbirtokok rendezése létfontosságú kérdéssé vált. A statisztikai hivatal azt a feladatot kapta, hogy felmérje azokat a birtoktesteket, amelyek a németek kezén voltak, abból a célból, hogy az "áttelepítéssel voltaképpen mennyi földbirtokterület szabadul fel és oda honnan és mennyi embert lehet telepíteni illetve földhöz juttatni... Baranya vármegyében sorrendben a legtöbb felszabaduló birtokterületre a hegyháti /24900 kh./, mohácsi/23900 kh./, villányi /12400 kh./ és a pécsváradi /12.400 kh./ járásokban lehet számítani. Intézményes telepítésre elsősorban e négy járás jöhet számításba, annál is inkább, mert a német anyanyelvűek aránya itt 48,3, 68,6, 79,8 és 65,9 %-ot ért el, s ez az átköltöztetés ezekben a járásokban lényegesen nagyobb népességet érint, mint a pécsi, siklósi, szentlőrinci járásokban és Mohács megyei városban egyenként és összesen is. A német anyanyelvű magyar állampolgárok összes földbirtokai /a 100 holdon felüliekkel együtt/ területének művelési ágai szerinti megoszlása Baranya vármegyében csaknem fedi az országos átlagot. A terület több, mint 80 %-a szántó, a rét 8,5 %-ot, a szőlő közel 5 %-ot tesz ki. Az erdőterület jelentéktelen. " (7)

A 12 200/1947 korm.sz. rendelet kiegészítette a német lakosság áttelepítéséről szóló eddigi rendelkezéseket. Azokat kötelezte áttelepítésre, akik az 1941-es népszámlálásnál német nemzetiségűnek vallották magukat, magyarosított nevüket visszanevetesítették, s akik a Volksbund tagjai voltak.

Mindez történt annak ellenére, hogy az 1941-es népszámlálás lefolyásáról a Teleki Pál miniszterelnök által kiküldött miniszteri biztos beszámolót készített, amely a hatóságok rendelkezésére állt: "A svábok viselkedésének elbírálásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a Volksbund az olyan községekben, ahol hívei többségben voltak, elviselhetetlen terrort fejtett ki. Az iparosokat és kereskedőket bojkottal, vagyis egzisztenciájuk megsemmisítésével fenyegették. A Volksbundhoz való tartozás tehát nem jelentett minden esetben önként vállalt lelki közösséget a náci eszmékkel. A népszámlálást magyar hivatalos részről lojálisan hajtották végre, annál inkább érvényesült a befolyásolás társadalmi téren mindkét fél részéről. Az agresszívebb fél a Volksbund volt, olyan híreket terjesztettek, hogy a magyar anyanyelvűeket vagy nemzetiségűeket a Dunántulról, mely német tartomány lesz, kitelepitik az Alföldre vagy Erdélybe. Az általunk bejárt területen a nemzetiség bevallását túlnyomórészt egy, e kérdéssel egyáltalában össze nem függő, de vele erőszakosan kapcsolatba hozott tényező befolyásolta: a kitelepités. A sváb lakosság jól érzi itt magát, itt is akar maradni, ragaszkodik földjéhez, és képes volna nemcsak nemzetiségét, de anyanyelvét is megtagadni, ha azt hiszi, hogy csak annak árán maradhat meg itt."

1947 május 14-én a Népgondozó Osztály külön rendelkezik arról, hogy megakadályozza az összetelepítés során elszállított svábok régi lakóhelyükre való visszazivárgását. Megállapítja, hogy "munkavállalást szolgáló visszatérési engedélyt a Belügyminisztérium Népgondozó Osztálya állít ki az illetékes község kérelmére". "A községi előljárási ügyek minden olyan esetben, amikor tudomásukra jut, hogy a községbe az elszállítottak közül valaki - a fent említett

engedély nélkül - visszatér, kötelesek azt azonnal a legközelebbi rendőrségnek jelenteni a visszatért egyén őrizetbevétele végett... Úgy a szállásadó, mind a bejelentendő személy ellen internálási eljárás indul meg."

3. sz. táblázat

A földreform eredményei 1945 és 1949 között Baranya vármegyében.

Igénybevétel	1945 dec. 31-ig	1947 ápr. 1-ig	1949 jún. 30-ig
– Elkobzott ingatlanok területe /k.h./	54.935	65.460	65.581
– Megváltott ingatlanok területe /k.h./	80.686	175.113	175.020
– Kitelepített német lakosság után visszamaradt ingatlan területe /k.h./	-	22.320	75.448
– Összes igénybevett ingatlan területe /k.h./	135.621	262.893	316.049
Juttatás			
– Földigénylők száma	12.313	21.848	26.486
– Földhözjuttatottak száma	10.563	21.320	25.924
– Részükre juttatott terület /k.h./	58.655	135.062	173.184
– A földhözjuttatottak közül a telepések száma	-	17.123	21.524
– Részükre juttatott ter. volt nagybirtokon /k.h./	-	60.292	61.219
– volt sváb ingatlanon /k.h./	-	62.322	112.015

Forrás: UMLK XIX K-11-a 1002 doboz

A megyében speciális helyzet alakult ki, melyről az alispán 1948 végén egy községszintű összefoglaló jelentést készített. A kimutatás szerint a községekben lakó német személyek száma 34413 fő, s a nem károsult német családok száma mindössze 2855, azaz azon családok száma, akiket nem telepítettek ki hazájukból vagy csak házuktól, ingó- és ingatlan vagyonuktól nem fosztották meg.

A mezőgazdasági munkából élő családok száma 42.416, összesen 163.203 fő. A mezőgazdaságból élő családok közül 39834 családnak van önálló gazdasága, 2582 család pedig kizárólag mezőgazdasági munkából élt. A gazdák 48 %-a újgazda, s az újgazdák 52 %-a telepes. A 18274 újgazda közül 294 állandóan 1735 pedig ideiglenesen gazdasági cselédet vagy munkást foglalkoztatott. A 21560 régi gazda közül 756 tartott állandóan, s 4211 gazda időszakonként mezőgazdasági munkást.

A megye területén 568 gazda áttelepített vagy kitelepítésre ítélt illetve visszaszivárgott svábot tartott cselédként. Ennek több oka volt. A telepeseknél sok volt az apró gyerek, akiket még a mezőgazdaságban foglalkoztatni nem lehetett, nem ismerték a baranyai gazdálkodási viszonyokat ezért kellett a helybeli vagy környékbeli sváb segítség. Különösen fontos volt ez a szőlőtermelésnél. A svábok olcsóbban dolgoztak, mint a magyarok, sokszor csupán élelmezés fejében is hajlandók voltak mezőgazdasági munkásként elszegődni. (8)

A megye területéről a potenciális kulákok egy részét Németországba telepítették vagy a megye területén belül többnyire magyar lakta falvakban cselédként vagy megtűrtként dolgoztak, vagy saját községükön belül, kisebb, gazdálkodásra nem vagy korlátozott mértékben alkalmas ingatlanok gazdái lettek.

Baranyában a rendelkezések értelmében egyszer listára kellett venni a vagyontalan német anyanyelvű gazdálkodókat, de azokat az újgazdákat is, akik ugyanezen kuláklistára felvett nincstelen német anyanyelvűeket tartották cselédként. E helyzet a helyi szerveket megoldhatatlan feladat elé állította. Míg a megyék folyamatosan jelentik, hogy mit végeztek a felülvizsgálatok során, Nagy Gyula vb. elnök csak azt tudja jelenteni, hogy a bizottságok megalakulása folyamatban van. Míg országosan 2051 panaszt vizsgáltak ki, Baranyában 19-t.

Az eligazodást még egy 1951 évi 3.sz. utasítás "segítette", mely szerint: "aki kuláklajstromban szerepelt, az kulák marad." (9)

A felülvizsgálat

1948 előtt 2185 baranyai kuláknak volt alkalmazottja, 1952-ben 96-nak. 1948 előtt 112 kulák ajánlotta fel 5783 kh.-nyi birtokát. A végleges kuláklistán a 4180 kulák közül 1094 nem rendelkezett földtulajdonnal, s közülük 85 fő értelmiségi. (10)

Az 1952 -es gazdalajstrom adataihoz képest a végleges kuláklistán szereplő személyek száma 45 %-kal növekedett, az országos növekedési átlag 48 %, amit lényegesen eltorzít Budapest, ahol az emelkedés 433 %.

A földterület csökkenése az 1948 előtti földtulajdonhoz képest Baranyában 75 %, országos arány 71 %.

A felülvizsgálatot a községek 1952 novemberében befejezték, a járási felülvizsgáló bizottságok munkájukat 1952 decemberében lezárták, majd az egyre gyarapodó felülvizsgálati kérelmek miatt a végleges listák 1953 májusra készültek el. A folyamat így három lépcsőből állt. A helyi tanácsok vb-a a pártszervekkel együtt a helyi viszonyok ismeretében igyekezett minél több személyt mentesíteni, s így a kuláklistánról való levételre javasolni. A járási felülvizsgáló bizottságok ezzel szemben a levételre javasoltakat legnagyobb számban visszavenni utasították, sőt több ízben újak felvételét is javasolták a listákra. A végső döntést a harmadik lépcsőben a járási tanácsok vb. elnökei hozták meg, bár több ízben a vitás kérdések eldöntésénél a Begyűjtési Minisztérium valamint a megyei szervek illetékeseinek véleményét is figyelembe vették.

A felülvizsgálat menetét a megye pécsváradi járása kuláklistánának, valamint a néhány község felülvizsgálati jegyzőkönyveinek elemzésével mutatom be. A járás végleges, 1953 májusára elkészült

kuláklis tájára 539 személy került. Az összesítést járasonként végezték, minden érintett személy külön sorszámot kapott, 1-től 539-ig. Az egyes nevek mellett ez a sorszám szerepel a továbbiakban.

APÁTVARASD község 1952 november 20-i jegyzőkönyve szerint a községben hat embert tartottak kulákként nyilván, s közülük két személy mentesítését javasolták. "M.LAJOSNAK /6/nincs meg az előírt földterülete és csak azért lett a listára azelőtt felvéve, mert az apósával élt két éven keresztül együtt...mint szolgál... Apósa B. IMRE /1/ a németországi Ulmba ment ki családjával együtt 1950 májusában, aki kulák és községi bíró volt".

J. MIHÁLYNAK /5/..földje egyáltalában nem volt, csak az apjának J. JÁNOSNAK /4/. Ő egyébként nagykorú volt és a családban, mint segítő családtag élt feleségével."

A következő lépcsőben a felülvizsgáló bizottság a listán szereplők kulákságát vizsgálta meg, s a következőképpen indokolta:

"H. MIHÁLY /3/, G. GÁBOR /2/ és J. JÁNOS/4/ hárman 2 cséplőgépgarnitúrát és két traktort birtokoltak, állandó szolgát tartottak J. JÁNOS /4/ kivételével. Nevezettek kizsákmányolók. J. JÁNOS/4/ szolgát nem tartott, az előbbieken említett cséplő- és traktorokból egy-egy fél része volt, maga művelte földjét három fiával."

A három fiú közül J. János pécsváradon lakott, J. József a lovászhetényi állami gazdaságban volt brigádvezető, Mihály lakott a községben apjával. A végrehajtó bizottság mindhárom fiú mentesítését kérte, de a felülvizsgáló bizottság véleménye szerint "ők is apjuk elbírálása alá esnek, akit a bizottság kulákként tart nyilván, mentesítésüket nem kéri."

A Pécsváradon és Lovászhetényben lakó fiúk viszont nem kerültek fel az ottani listára.

B.Imrének /1/ 1948 jan. 1 előtt 28 kh. földje volt 375 ak. értékben, G.Gárornak /2/ 29 kh. /156 ak./, H. Mihálynak /3/ 28 kh. /220 ak/ J. Jánosnak /4/ 24 kh. /223 ak./ J.Mihálynak /5/ nem volt földje, M.Lajosnak /6/ 13 kh. /169 ak./

A felülvizsgálat időpontjában a Németországba távozott B.Imrén kívül a többiek közül kettő napszámosként három pedig a tsz-ben dolgozott, mint teljes vagy onelkobzott.

A végleges kuláklistát tartalmazó határozat 1953 ápr. 10-én mégis azt rögzítette, "hogy a községben olyan személy nincsen, akit a kuláklistáról levenni javasoltak és azt vissza kellene venni."

BERKESD községben három főt kívánt mentesíteni a végrehajtó bizottság 1952 december 13.-i határozatában. A felülvizsgáló bizottság a következő indokokkal elutasította listáról történő levételüket.

"K. HEGEDÜS JÁNOS és ANDRÁS /13/ cséplőgéptulajdonos és malombérlő volt." / A listán a két testvér ugyanazon számon szerepelt, 27 kh. földdel /227 ak./ rendelkeztek 1948 előtt, a felülvizsgálat időpontjában 5 kh. földdel /40 ak./ H.ZS./"

"T. MIKLÓSNak /21/ 40 kh. bérlete volt, amit másokkal műveltetett meg. Kizsákmányoló volt. B. ISTVÁN /7/ állandó cselédet tartott, kizsákmányoló volt, fekete cséplésért le is lett zárva."

A listán szereplő 22 kulák a felülvizsgálat idején 115 kh. földterülettel rendelkezett, míg korábban 637 kh-dal.

ELLEND községben a 11 fős listáról, két személyt javasoltak mentesítésre, de a felülvizsgáló bizottság 1953 március 31-i határozata alapján mindkettőt visszavették a listára a következő indoklással:

"H. GYÖRGYNÉ /34/ 20 kh. földterülete van, állandó cselédet tartott, kizsákmányoló volt." A felülvizsgálat időpontjában 483 négyszögöl szántója volt, s állami gazdasági munkásként dolgozott.

"M. JÁNOSNAK /36/ 28 kh. földje volt, állandó munkaerőt alkalmazott, felesége is kulák leánya." A felülvizsgálat időpontjában 614 négyszögöl szántója volt, s bányászként dolgozott.

A korábbi 274 kh.-ból 2.92 kh., azaz még 3 kh. sem, maradt a 11 kulák birtokában.

ERDŐSMECSKÉN a 19 személyből egyet javasoltak mentesítésre, akit a bizottság a következő indokkal vett vissza a listára:

"K. BERNÁT /46/ 30-35 kh. föld, éveken keresztül cselédet tartott, kizsákmányoló tevékenységet folytatott, ezenkívül időszakos munkásokat is foglalkoztatott, teljes vagyonekbebotott."

A 222 kh.-ból a felülvizsgálat időpontjában 23 kh.-val rendelkezett a 19 kulák.

ERZSÉBETEN az 1952-es listán 37 fő szerepelt, s a felülvizsgálat során 5 személyt javasoltak mentesítésre. Közülük a felülvizsgáló bizottság kettőt visszavett a listára. A vb. V. LAJOST /88/ és V. HERMANNÉT /90/ politikailag nem megbízható egyéneknek tartotta, de kuláknak nem.

Nézzük meg egymás után a vb. indoklását, hogy a következő személyek miért nem kulákok, majd a felülvizsgáló bizottság határozatát, hogy miért kell őket visszavenni a listára.

"V. LAJOS /88/ testvérével V. Jánossal és közeli rokonával T. Istvánnal gazdálkodott. A felszabadulás előtt csak a vizimalomban dolgoztak, idegen munkaerőt nem alkalmaztak. A felszabadulás után 5 kh. föld juttatást kaptak, amit maguk műveltek."

"V. Lajosnak /88/ malma és darálója volt. V. Mihály geresdi kulák vője, kivel közös háztartásban élt. Sikkasztás büntette miatt eljárás alatt áll."

"V. HERMANNÉ /90/1924-től- 44-ig férjével együtt téglagyári munkás volt. 3 kh. földjüket saját erejükből vásárolták. 44-48-ig nevezett a téglagyár bérlője volt. Egy cselédet alkalmazott mint időszaki munkást téglaszezon idején. Földjét maga művelte, a szántást idegen fogaterővel végeztette el, bér munkában. Szolgát nem tartott. "

"V. Hermanné /90/ téglagyáros volt, amit a németektől kapott, mint zsidó elkobzott ingatlant, állandó munkaerőt alkalmazott, kizsákmányoló volt."

FEKED községben 4 személyt tartottak kulákként nyilván, de a járási kiküldött alacsonynak tartotta számukat és alapos vizsgálatot tartott a községben. Vizsgálatai eredményét megküldte a járási hivatalnak, Pécsváradra 1952 október 4-én.

"Az őszi mezőgazdasági munkák és a III. békekölcsön-jegyzés munkája igen gyengén megy a fenti községben. Erős hangulatkeltés volt a békekölcsön-jegyzés ellen. Olyan hangok hallatszanak, hogy ha nem kapnak vetőmagot kölcsön vagy pénzért, nagy bajok lesznek, mert elvittek mindent. B.Gyula asztalos azt mondta: a tanácselnök kirabolt engem, mert elvitte mind a két hizómat. Nevezettnek a jelzett két hizó első félévi beadási hátraléka volt. Népnevelő munka a községben a kölcsönjegyzés ideje alatt nem történt. Népnevelők csak papíron vannak. Ezek most lettek beállítva a jegyzés idejére. Munkát csak az első napon végeztek, azután már ellankadt. Erős volt a kulákok részéről az ellenagitáció. Ennek okát keresve felismerhető volt, hogy maga a párttitkár is opportunist, a párt vezető szerepe nem érvényesül. A kulák-kérdést megvizsgálva megállapítható, hogy a jelenleg négy nyilvántartott kulák mellett még 16 olyan egyén van, akiket kuláknak kellene minősíteni. A vb. elnök látva az ellenség erős agitációját, a kölcsönjegyzés gyenge kimenetelét, előkerített egy 1951. augusztus 9.-i keltezésű listát, melyen a négy nyilvántartott kulákon kívül még 12 szerepel, de a községi nyilvántartásban, mint dolgozó

paraszt van nyilvántartva és úgy is adózik. Ezt a kulák listát a járási tanács által kiküldött dolgozók fektették fel...

A fenti személyeket a helyi vb. véleményünk szerint önkényesen, négy kivételével a kulák listáról letöröltette...A többiek nem kulákok, csak osztályidegenek és továbbra is úgy kezelték, mint dolgozó parasztokat, holott ezeket is úgy kellett volna kezelni mint kulákat. Megvizsgálva a fenti kulák kérdést a vb.elnökövel közösen a következőket állapítottuk meg:.

T. JÁNOSNÉ /111/ nemcsak osztályidegen, hanem kulák is, mert cselédet tartott, felszorzás nélkül is 26 kh. földje volt. Vagyonekobbzást szenvedett és jelenleg 10 kh. földön gazdálkodik

F. ZOLTÁN kulák, 1 kh. földje van és egy vizimalma volt. Jelenleg állami tulajdonban van és csak a földje maradt meg.

K. ÁDÁM 9 kh. földje volt valamint egy vizimalma és cséplőgépe. Jelenleg 2,5 kh. földön gazdálkodik.

M. JAKAB /109/ cselédet tartott, napszámosokkal dolgoztatott 22 kh. földön, jelenleg 10 kh. földön gazdálkodik, mert vagyonekobbzásban részesült.

B. FERENC felvidéki, saját maga beismerte, hogy odahaza 28 kh. földje volt, 11 kh. földbérletük is volt. Jelenleg a III. tip. tszcs tagja. Békekölcsönt nem hajlandó jegyezni, mert 1000 Ft-t kell kifizetnie orvosra és még ez évben nem kapott semmit a csoporttól. Tanúk előtt kijelentette, hogy ha tudná ki piszkálta meg itt újra a kulákkérdést elválná a torkát az illetőnek.

N. RUDOLF felvidéki kulák, 48 kh. földje volt. Megállapítható egyes felvidékiek szerint, hogy 120 kh. földjük volt. Itt 15 kh.-n gazdálkodott, de a nyáron felakasztotta magát és így felesége 4.5 kh. földön gazdálkodik.

F. HENRIK /106/ kulák, nyilvántartás szerint is. 20 kh. földje és egy cséplőgépe volt 1947-ig. Jelenleg vagyona nincs.

P. SÁNDOR felvidéki kulák. Állítólag a felvidéken 15 kh. földje és egy cséplőgépe volt... A kulákságtól való menekülése miatt szétszede a cséplőgépét és a tszcs-nek adta el az alját. A vb. elnök szerint az állam vásárolta meg tőle és el is szállította. Békekölcsönt nem jegyzett, úgy mond, nincs miből, mindent elvettek tőlem.

B. JÓZSEF felvidéki, a bizottság 1951 augusztusában kulákká nyilvánította. Itt 15 kh. földön gazdálkodik. Magatartása demokrácia ellenes. Áttelepülési iratait bemutatni nem hajlandó, békekölcsönt jegyezni sem. 1952 őszén a pótbúza vetést nem volt hajlandó elfogadni, lázított és a falu lakóinak nyugalmát ezzel zavarta. N. Mihály dolgozó paraszt elmondja, hogy vele lakott és a felvidéken csak 12 kh. földje volt. Tehát nem kulák.

B. NÁNDORT a bizottság kulákká nyilvánította, a tszcs-ből, mint kulákot kizáratta. Itt 15 kh. földön dolgozik.

B. MIKLÓSt ugyancsak kulákká nyilvánította a bizottság. Nevezett felvidékről települt át szüleivel együtt, ő maga 10 kh. földet kapott, szülei pedig 14 kh. juttatásban részesültek. Mikor a kulákkérdés felmerült és közben szülei meghaltak, a föld reá maradt. Mikor a kulákkérdés ismét fenyegette, elhatározta, hogy 10 holdjával belép a csoportba. Amikor ismét elmúlt a kulákveszély, otthagya a csoportot és azóta szülei földjén gazdálkodik, de nem ő maga műveli, hanem a felvidékről vele együtt ideköltözött idős szolgálóval művelteti, névszerint F. Lajossal, aki maga mondta, hogy nem családtag, hanem cseléd B. Miklóséknál. B. Miklósne is azt állítja, hogy nem rokonok. Ennek alapján kulák, mert a felvidéken is cselédet tartottak.

G. ELEKET ugyancsak kulákká nyilvánította a bizottság. Nevezett a felvidéki bevonulás után Horthy rendőre volt és egy 100 holdon

felüli kuláklányt vett feleségül. Jelenleg 15 kh.-n gazdálkodik. A helyi vb. csak osztályidegenné nyilvánította.

H. JÁNOST /107/ a bizottság szintén kuláklírára helyezte, aki 25 kh. földön gazdálkodott és cselédet tartott. Helyettes bíró volt. Jelenleg 10 kh. földön gazdálkodik.

id. S. BÁLINT /113/ jelenleg is kulák listán szerepel, valamikor a falu bírása volt és 30 kh-n gazdálkodott. Cselédet tartott. Jelenleg 10 kh-n gazdálkodik, vagyonekobbzásban részesült.

K. BÁLINT /108/ 21 kh-n gazdálkodott, cselédje, cséplőgépe volt. Teljes vagyonekobbzásban részesült.

N. ÁRPÁD .. felvidéki birtokáról adat nincs...ellenséges magatartással viseltetik a népi demokráciával szemben, 100 Ft. békekölcsönt akart jegyezni."

A községi vb. a járási kiküldött feljegyzése ellenére 1952 november 19-én jelenti a járási tanácsnak .."a volt négy kulák maradt és hozzája egyet nyilvánítottunk kulákká." N.Rudolf özvegyét, /110/ aki háztartásbeli.

A rendelkezésre álló iratokból nem derült ki, hogyan került mégis nyolc fő a végleges listára. A feltüntetetteken kívül a lista szerint J. Gábor szerepel, akinek 1948 előtt 2 kh. földje volt, s a felülvizsgálat időpontjában 1 kh., s időközben Pécsváradra költözött.

LOVÁSZHETÉNY község kuláklíráján 1952 nov. 18-án 21 személy szerepelt. A vb. 3 személy mentesítését kérte, - akiket le is vettek a végleges listáról - a következő indokkal:

"K. JÁNOS bérletével együtt 15 kh. földje volt, állandó szolgát tartott. B. JÓZSEF 9 kh. földje volt, mielőtt ide települt bányász volt, földbeomlásnál megsérült, utána állandóan beteg volt és most is ez okból tartott szolgát, emiatt került kuláklírára. SÁSKA JÁNOS 9 kh.

földje van, azért került kuláklistára, mert egy fél évig korcsmája volt, előtte bányász volt." (11)

Az értékelési szempontok nem egységesek még egy járáson belül sem. Voltak olyan községek, ahol a Németországba kitelepített német anyanyelvűeket levették a listáról, de a községek nagyobb részében meghagyták. A kulák szülővel vagy apóssal ill. anyóssal rendelkező vagyontalanokat az esetek nagy többségében mentesítették. A vagyontalan vagy csekély vagyonnal rendelkező értelmiségieket ugyancsak mentesítették, de egy járáson belül is mindenre vannak ellenpéldák is. A cselédtartás volt a legsúlyosabb vádak egyike, ami Baranya említett viszonyai miatt a legtöbb gondot jelentette.

Baranya megye pécsváradi járásának felülvizsgálati anyagaiból az derült ki, hogy a járási tanács vb. elnöke töltötte be a mérleg szerepét, s a felülvizsgáló bizottságok által módosított listákat több ízben megrövidítette.

A járásban a benyújtott fellebezések közül 760 fő, 37 % kapott mentesítést a kuláklistára történő felvétel alól.

A likvidálás következményei Baranya megyében

Több, mint 2000 kulák hagyta el a faluját, Komlón vagy Pécssett dolgozott vagy állami gazdaságokban. A megmaradt földeken rablógazdálkodás folyt.

Bírósági és ügyészségi vonalon 1952-53-ban havonta 1000-1200 embert vontak felelősségre, s 20 %-uk volt kulák. Ezeknek az embereknek az ügye hónapokig húzódott, anélkül, hogy a dolgozó meg lett volna győződve arról, hogy ő milyen törvénytelenségeket követett el. A dolgozók 60 %-át /20 %-uk kulák/ vonták ki a munkából különféle meg nem felelő indokokkal. Azért is megbüntették a kulákat, mert minimális gyümölcs termett a fán. /12/

1952-ben a megyében a kulákok ellen lefolytatott bírósági eljárások eredményeképpen 797 főt 891142 Ft-ra büntettek, s 164 kulákot büntettek vagyonelkobzással. Az elkobzott terület nagysága 5132 kh. 1431 öl. /13/

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

Gazdaságok száma és számának alakulása 1935-höz képest

		Gazdaság nagyság kat. hold	Gazdaságok száma	1000 gazdaság
	1935	1935 = 100	1949	
0-1	558,1	100,0	185,2	33,2
1-5	484,4	100,0	627,1	129,5
5- 10	198,7	100,0	416,7	209,8
10- 20	160,3	100,0	327,3	204,2
20-200	108,7	100,0	103,7	95,4
200-nál több	7,0	100,0	—	—
Összesen	1.517,2	100,0	1.660,0	109,4

A statisztika 1949 óta a parasztgazdaságok számának alakulását kisebb nagyságcsoportok szerint is megfigyelte, nézzük a részletesebb felosztást.

	Gazdaságnagyság /1000 gazdaság/	Gazdaságok száma és szántóterülete / 1000 k.h./
Kat.hold	1949	
0- 1	185,2	61,8
1- 3	326,9	572,1
3- 5	300,2	997,3
5- 8	303,4	1.557,2
8-10	113,3	780,9
10-15	234,3	2.048,8
15-20	93,0	1.097,8
20-25	40,4	595,3
Dolgozó paraszt összesen	1.596,7	7.731,2
25 kat.hold alatti kulák	16,1	228,0
25 kat.hold feletti kulák	47,2	1.422,0
Kulák összesen	63,3	1.650,0
Egyéni gazdaságok összesen	1.660,0	9.381,2

PIL 276f 67 cs. 185 öe.

Források jegyzéke:

- 1) Politikatörténeti Intézet levéltára 276/74/5
- 2) Politikatörténeti Intézet levéltára 276/74/10
- 3) Új Magyar Központi Levéltár XIX-A-2-Z 0046/2/1952 II. Ü.cs.
- 4) Új Magyar Központi Levéltár XIX-A-2-Z 0046/1952
- 5) Új Magyar Központi Levéltár XIX-A-2-Z 0046/2/1952 II. Ü.cs.
- 6) BML. MSZMP.ir. 36. f. 1.cs. 87 öe.
- 7) A svábok földbirtokviszonyai Magyarországon, különös tekintettel a telepítésre. Magyar Központi Statisztikai Hivatal. Statisztikai tájékoztató 1946 évi május hó 18.
- 8) BML. XXI. 3. Bm. alisp. eln. 1948.2.
- 9) Új Magyar Központi levéltár XIX-K-7-c 79-16/3/1952
- 10) UMKL .XIX-A-2-j 0046/1952, 0046/294/1952
- 11) Új Magyar Központi Levéltár XIX-A-2-j Baranya megye pécsváradi járás
- 12) BML. MSZMP. ir. 1. cs. 89 öe.
- 13) BML. MSZMP. ir. 36. f. 1. cs. 4.öe.